

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук,
старшого викладача **Пріми Дмитра Анатолійовича**
про дисертацію **ПОЛИВАНОЇ АЛІНИ СЕРГІЙВНИ**
«ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ (60-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)», поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 –
загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми дисертації. В сучасних реаліях утвердження нового типу соціокультурних відносин, у тому числі й політичних, передбачається не тільки опанування молоддю всіма формами людської життєдіяльності, що сформувались у період її соціалізації, а й творення нових, які найбільше відповідають потребам часу. Як слушно відзначає здобувачка, суспільство не може бути громадянським, а держава – правовою, якщо одна із соціальних груп цього суспільства – студентська молодь – виключена з системи політико-владних відносин. Водночас констатовано як відсутність комплексних досліджень, присвячених розкриттю особливостей розвитку громадянської позиції студентів педагогічних закладів вищої освіти України, зокрема 60-тих років ХХ – початку ХХІ століття, особистісних детермінант громадянської культури студентів, зокрема майбутніх учителів, так і наявність гострої потреби суспільства в соціально активній студентській молоді, готовій до адекватного громадянського самовизначення, та недостатність уваги закладів вищої освіти педагогічного профілю до проблем громадянського виховання студентської молоді. Викладені міркування переконують у тому, що обрана тема дисертаційної роботи є дійсно актуальною, а її результати доповнюють чинні теоретичні й практичні доробки з окресленої проблеми.

Зазначимо, що **науковий апарат** дослідження вирізняється коректністю і виваженістю. У дисертації з належною науковою аргументацією визначено узгоджені об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження.

Наукові факти та теоретичні ідеї дослідження достатньо обґрунтовані

застосуванням методів дослідження: ретроспективний, логіко-системний аналіз – для обґрунтування основних концептуальних засад формування громадянської культури майбутніх учителів; хронологічно-системний і проблемно-пошуковий методи – для обґрунтування періодизації і наукового висвітлення еволюції ідей формування громадянської культури у системі професійної підготовки майбутніх учителів вищими педагогічними закладами освіти України розглядуваного історичного періоду; персонологічно-біографічний метод – для вивчення внеску теоретиків і практиків педагогічної галузі 60-років ХХ ст. – початку ХІХ ст. в царині формування громадянської культури майбутніх учителів; проблемно-генетичний метод – для обґрунтування положень щодо впровадження ідей та історичного досвіду формування громадянської культури майбутніх учителів визначеного історичного періоду в освітньо-виховну практику сучасних закладів вищої педагогічної освіти.

Проведений **аналіз представленої дисертації в контексті вперше отриманих та найсуттєвіших наукових результатів** дозволив з'ясувати, що дисертанткою: *вперше: у вітчизняній педагогічній науці розглянуто* генезу формування громадянської культури майбутніх учителів у 60-ті роки ХХ ст. – на початку ХХІ століття; визначено основні періоди формування громадянської культури майбутніх учителів з урахуванням соціально-політичних, економічних і культурних чинників: І-й період – 1961-1970 рр., ІІ-й період – 1971-1990 рр., ІІІ-й період – 1991-2009 рр.; з'ясовано сутність, характерні особливості та закономірності кожного з періодів, їх наступність і взаємозалежність; визначено складники громадянської культури майбутніх учителів в історичній ретроспективі; обґрунтовано особливості формування громадянської культури майбутніх учителів та визначено їх зміст; окреслено «ідеологічну» (1961-1970 рр.), «суспільно-політичну» (1971-1990 рр.) та «націєтворчу» (1991-2009 рр.) тенденції формування громадянської культури майбутніх учителів; *обґрунтовано* закономірності формування громадянської культури майбутніх учителів із використанням історико-педагогічної

спадщини, вітчизняного та зарубіжного досвіду в освітянській практиці задля розбудови та вдосконалення освітнього процесу в сучасних ЗВО України; *уточнено* зміст понять «громадянське виховання», «громадянське суспільство», «соціалізація», «громадянська культура», «громадянська культура майбутнього учителя»; *до наукового обігу введено* 12 маловідомих джерел; *подальшого розвитку набули* положення щодо використання історичного досвіду та впровадження ретроінновацій для формування громадянської культури майбутніх учителів з метою модернізації освітньої системи в сучасній Україні.

Методологічна й теоретична основа, хронологічні та територіальні межі наукового пошуку, а також джерельна база дослідження свідчать про глибокий аналіз нормативно-правових актів; статистичних джерел, довідкових видань; архівних джерел (опрацьовано близько 50 архівних документів); монографій та навчальних посібників; дисертацій за обраною темою дослідження. Дисертація містить три розділи, висновки, списки джерел до розділів та додатки.

Структура дисертації відповідає меті та завданням дослідження, що забезпечило логічність викладу матеріалу та його змістову завершеність.

Так, у **першому розділі** – «Теоретико-методологічні та соціально-економічні засади формування громадянської культури майбутніх учителів упродовж 60-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст» визначено теоретико-методологічні засади дослідження, зокрема схарактеризовано чотири рівні (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний) формування громадянської культури майбутніх учителів, цілісно представлено генезу змісту процесу формування громадянської культури майбутніх учителів упродовж 60-тих років ХХ – початку ХХІ століття на основі використання емпіричних, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Звертаємо увагу на те, що вивчення історико-педагогічних джерел – нормативно-правових актів; статистичних джерел, довідкових видань;

архівних джерел; монографій і навчальних посібників; дисертацій; матеріалів періодики – забезпечило ґрунтовний історіографічний аналіз окресленої проблеми, а історіографічний та історико-педагогічний аналіз формування громадянської культури майбутніх учителів у 60-х роках ХХ – на початку ХХІ століття увиразнив образи та ціннісні орієнтації цього процесу та засвідчив громадянську активність молоді на зламі політичних епох, набуття виключної актуальності громадянської культури.

Заслуговує схвалення авторське розроблення критеріїв – конкретно-історичних, ідейно-політичних, парадигмальних, які слугували підґрунтям виокремлення і характеристики трьох періодів формування громадянської культури майбутніх учителів (І-й період – 1961-1970 рр. як окремих частин політичних епох – «Час ідеології у радянській педагогічній науці», у межах означеного періоду майбутній учитель почувався «заручником ідеологій влади», у межах якого майбутній учитель почувався «заручником ідеологій влади»; 1971-1990 рр. – «Еволюція радянської педагогічної науки суспільна користь»; де майбутній учитель – є «відновником народного господарства»; 1991-2009 рр. – «Національне зародження української педагогічної науки» характеризувався зміною пріоритетів і соціальних установок студентства, упровадженням нових теоретичних концепцій і практичних підходів до формування громадянської культури майбутніх учителів).

У другому розділі – **«Особливості формування громадянської культури майбутніх учителів(60-х роках ХХ – початок ХХІ століття)»** – на основі аналізу архівних джерел, періодики та літератури досліджено особливості формування громадянської культури майбутніх учителів відповідно до кожного періоду.

Цілком слушно здобувачка робить акцент як на визначальних особливостях, трансформаційних процесах, нових соціально-виховних практиках, інноваційних основах формування громадянської культури студентства, так і головних недоліках досліджуваного процесу в історичному поступі виокремлених етапів.

У третьому розділі Аліною Сергіївною в результаті наукової екстраполяції, по-перше, представлено можливості творчого використання ідей та історичного досвіду формування громадянської культури майбутніх вчителів упродовж 60-х років XX – початку XXI століття, зокрема організаційних форм, прогресивних підходів і методик у сучасну систему педагогічної освіти. По-друге, на основі комплексного аналізу суспільно-політичних та соціально-економічних чинників визначено тенденції формування громадянської культури молоді, зокрема майбутніх педагогів у межах обґрунтованої періодизації.

Відмітимо вияв належної наукової ерудиції здобувачки щодо розроблення й упровадження комплексів навчально-методичного забезпечення, що містять: нормативну й навчально-методичну документацію, навчальний контент, інноваційні методи та форми роботи, зокрема проблемні методи і прийоми (диспути, конференції, круглі столи); імітаційні методи навчання (дидактичні ігри, мікровикладання); інтерактивні дидактичні методи (брейн-стормінг, дебати, кейс-стаді). Особливо слід відзначити авторський блог «Громадянська культура майбутніх учителів як педагогічна проблема», практику впровадження ретроінноваційного досвіду, коли в сучасне освітнє середовище переноситься в дещо модифікованому вигляді вже ніби відомий в минулому феномен, що перестав застосовуватися в силу історичних обставин, зокрема, суспільно корисна праця у форматі волонтерського руху.

Очевидним є високе **практичне значення результатів дослідження**, яке полягає в розробленні й апробації історико-педагогічного нарису «Громадянська культура студентів вищих педагогічних закладів освіти України (60-ті роки XX – початок XXI століття)», адресованого науковцям, викладачам, аспірантам і студентам педагогічних спеціальностей для поглиблення знань з теорії та історії педагогіки, культурології, історичного краєзнавства і українознавства. Особлива цінність виявляється в тому, що упровадження ретроінновацій для формування громадянської культури

майбутніх учителів ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях, духовності й утверджує, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу.

Одержані результати можуть слугувати основою для подальших наукових розробок змісту дисциплін: «Методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності», «Історія педагогіки», «Соціальна педагогіка», «Педагогіка вищої школи». Результати дослідження можуть бути використані в процесі написання монографій, підручників та посібників із теорії та історії педагогіки та підготовці лекційних і практичних занять із фахових та історико-педагогічних дисциплін для майбутніх педагогів.

Результати аналізу дисертації, автореферату, наукових праць, матеріалів щодо апробації основних теоретичних положень та результатів дослідження засвідчують наукову зрілість та самостійність дисертантки, володіння нею методами наукового пошуку та впровадження наукових доробок у практику закладів * вищої освіти. Автореферат дисертації за своїм змістом та структурою повністю відображає основний зміст дисертації. Науковий апарат дисертації побудований чітко, логічно послідовно і є конструктивно завершеним. Представлена робота вирізняється логічністю, цілісністю, послідовністю викладу матеріалу.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Попри те, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, вона не позбавлена певних дискусійних моментів, що спонукають до висловлення зауважень і побажань, а саме:

1. Дискусійним нам видається формулювання першої суперечності (між змістом понять (громадянськість, громадянська спрямованість, громадянське виховання, громадянська компетентність, громадянська позиція) у різні історичні періоди).
2. На нашу думку, потребують уточнення та коригування деякі позиції поняттєво-категорійного апарату дослідження, а саме: більш чітко

означити хронологічні межі дослідження, зокрема, при визначенні верхньої хронологічної межі варто було б послатися на документи, що регламентували реформи педагогічної освіти в Україні; необхідно уточнити територіальні межі дослідження з огляду формування громадянської культури майбутніх учителів освітніми закладами України.

3. Схвалюючи авторську спробу щодо уточнення понять «громадянське виховання», «громадянське суспільство», «громадянська культура», а також «громадянська культура майбутніх учителів», вважаємо недостатнім розкриття сутності виокремлених здобувачкою основних складників громадянської культури майбутніх учителів: громадянська освіченість, система цінностей, громадянська поведінка та громадянський світогляд.
4. Не заперечуючи значущість упровадження результатів дослідження здобувачки, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, поданими у додатку А дисертації, однак маємо констатувати відсутність цієї компоненти наукового апарату у вступі дисертації, хоча в авторефераті у вступі зазначається «наведено відомості про впровадження результатів дослідження».
5. У роботі, на наше переконання, необхідно уникати описовості, більш чітко аргументувати авторські узагальнення; робота містить також незначні граматичні й мовно-літературні огріхи, некоректний переклад з російської мови.

Однак висловлені критично-дискусійні міркування і зауваження не є принциповими і не знижують загального позитивного враження від дисертації, у рамках якої запропоновано нове наукове розв'язання актуальної проблеми визначення особливостей формування громадянської культури майбутніх учителів у 60-х роках ХХ – на початку ХХІ століття, що полягає в обґрунтуванні специфічного змісту, методів і форм організації цього процесу в означений період.

Висновок. Дисертаційна робота Поливаної А. С. «Формування громадянської культури майбутніх учителів (60-ті роки XX – початок XIX століття)» є завершеним, оригінальним дослідженням, виконаним автором самостійно. За актуальністю, науковою новизною, вірогідністю та практичною цінністю, змістом і оформленням робота повністю відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року за № 567 щодо кандидатських дисертацій зі змінами, внесеними Постановами Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. за № 656 та від 30.12.2015 за № 1159, а її авторка – Поливана Аліна Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої
школи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Пріма Д. А.

